

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА СРЦГ
Година XVII Титоград, 1964. Књ. XXI, св. 4.

Др Димо Вујовић

БОРБА РУСИЈЕ И ФРАНЦУСКЕ ЗА УТИЦАЈ НА СПО- ЛНУ ПОЛИТИКУ ЦРНЕ ГОРЕ И КАМПАЊА ПРОТИВ КЊАЗА НИКОЛЕ 1867. ГОДИНЕ

Познато је да су последије кримског рата Русији биле везане руке у односу на источно питање. Зато она сада жели да своје циљеве постигне помоћу малих балканских народа, које подстиче на узајамно споразумијевање, организовање и борбу против Турака. Русија је сматрала да је Србија најподеснија да буде центар око којег ће се окупити остали балкански народи. Таква политика је одговарала плановима кнеза Михаила и Гарашанина, па долази до блиске и врло уске међусобне сарадње, која је дала значајних резултата у низу споразума које је Србија закључила током 1866. и 1867. године.

Руска дипломатија је стално активно дјеловала и у Црној Гори у духу остварења ове политике и везивања Црне Горе искључиво за себе, односно у овим годинама за Србију. То није ишло без извјесних тешкоћа, јер је требало елиминисати врло јак утицај Француске на Цетињу. Русија је већ низ година била незадовољна везама црногорских књажева са Француском, па је водила упорну борбу да се те везе прекину. Тај задатак руске, односно српске дипломатије, умногоме је олакшан последије француског заокрета у политици према источном питању, до којег је дошло последије аустријско-пруског рата 1866, када се као непријатељ број један за Француску појављује Пруска. Зато Француска иде на зближавање са Аустријом, што има значајних посљедица за француску источну политику. Заједно са Аустријом, Француска је сада отворени противник ма каквих револуционарних промјена и заплета на Балканском полуострву. Зато се француски конзул у Скадру ових година труди свим силама да Црну Гору одвоји од руског и српског утицаја, те да ова остане мирна и да не изазива сукобе са Турском. Црна Гора је постала попреште врло оштре и упорне међусобне борбе француске и руске, односно српске, дипломатије. Ова посљедња је 1866. однијела значајну побједу, која се изражава у потписивању тајног уговора између Србије и Црне Горе (23. септембра 1866. године). Али потписивањем овог уговора та борба није била завршена. Она се продужила и слједеће, 1867. године, јер су Русија и Ср-

бија, и поред постојећег уговора, сматрале књаза Николу недовољно оданим и поузданим. Зато се борба за његово одвајање од Француске и везивање за Србију, у духу потписаног уговора, и даље наставља још већом жестином.

Русија је преко свога конзула у Дубровнику директно и отворено саопштавала своје ставове књазу Николи и његовој околини. Осим тога, она је дјеловала у Црној Гори преко извјесних личности, које су биле одане руској и српској политици. Ту прије свега треба поменути архимандрита Нићифора Дучића. Он је био у сталном контакту са Петковићем, руским конзулом у Дубровнику, кога редовно извјештава о стању у Црној Гори, критикујући књаза и његову околину.¹ Због тога Петковић у својим извјештајима Министарству спољних послова и апострофира Дучића као искреног пријатеља Русије, који, за разлику од разних шпијуна и ласкаваца (Вацлик, Зега и др.) који окружују књаза Николу, задржава независан став и храбро и отворено указује књазу и војводи Мирку на грешке и на потребу мијењања црногорске политике. Петковић истиче да Мирко не може да трпи људе као што је Дучић и да треба очекивати да ће се окомити на њега и натјерати га да напусти Црну Гору.²

Радећи у духу руске политике у Црној Гори, Дучић је одиграо врло значајну улогу у зближавању Црне Горе и Србије и посебно у склапању уговора од 23. септембра 1866, због којег је два пута ишао у Београд као представник Црне Горе.

Петковић је цијенио све ове услуге, па почетком 1867. топло препоручује Дучићеву молбу да му руска влада додијели годишњу помоћ од 400 гулдена у сребру, колико му је давао и књаз Никола. У овој препоруци Петковић описује Дучићев рад у Црној Гори, његов утицај на књаза и оданост православљу. Подвлачи поново да Дучић увијек отворено каже истину књазу Николи и Мирку и да увијек иступа против непријатеља Русије. „Он ми је — каже Петковић — помогао такође не мало у мојим настојањима на Цетињу да изгладим неповјерење које постоји између црногорске и српске владе и да се успоставе међу њима искрени и интимни односи.“ Узимајући у обзир корист коју је учинио Црној Гори и „помоћ коју је указао царском конзулату садјејствујући му на Цетињу и саопштавајући му најповјерљивије извјештаје што се тамо догађа“, Петковић препоручује Дучићеву молбу за помоћ, како би могао остати на Цетињу и чинити му и даље одређене услуге.³

¹ ДМЦ, п. д. (Државни музеј — Цетиње, приновљени документи) Петковић — Азијатском одјељењу, бр. 111, 5 (17). IV 1866.

² Исто, исти — истоме, бр. 30 8 (20). III 1866.

³ Исто, исти — истоме, бр. 20, 20. I (3. II) 1867. Ова Дучићева молба за помоћ била је представљена цару и он је 7. III 1867. наредио да му се због особитих заслуга за Црну Гору и преданост Русији даје годишња помоћ од 400 гулдена, из посебне суме, која се чува у руском посланству у Вечу (Азијатско одјељење — Петковићу, бр. 981, 1. III 1867).

Дучић је био у сталној преписци и са српским дипломатима, нарочито последије свог боравка у Београду и потписивања уговора од 23. септембра 1866. По повратку из Београда он 17. XI 1866. пише два опширна писма Гарашанину и М. Лешјанину. Увјерава их да ће непрестано и неуморно радити док се споразум коначно не оствари и да од рада неће одустати макар и страдао због тога. Нада се да га у том случају кнез Михаило и Гарашанин не би заборавили. „Дакле — каже он у писму Гарашанину — све ово нека вас, господине, најтврђе, а моје поштење и част највише увјери, да ћу, док сам год овдје за српски општи интерес радити онако исто, као што би Ви сами радили. Овако ћу радити док се може, а кад не може онда ћу Вама у госте доћи.⁴

Приликом Дучићевог боравка у Србији Гарашанин му је опширно говорио о концепцијама своје политике, у ком духу је и склопљен споразум са Црном Гором. Али он је нашао за потребно да их још једном изложи Дучићу и укаже како треба да се држи и шта треба да ради Црна Гора и посебно Дучић. У писму од 15. децембра 1866. које му је упутио по Пироћанцу, он између осталог овако формулише ту политику:

„Са Портом једнако стојимо у затегнутим одношајима, али таквим, да не дамо да се прекину, пре него дође оно обште време за све нас. Ову политику, молите к. Николу, да и он следује према Турцима. Са свима пак странцима останимо у добрим одношајима и молимо их да нам буду пријатељи, али да нас оставе да сами радимо, јер њин рад за нас, само израђа међ' њима соревнованије, а оно нама само шкодити може, а никако користити. Искуство нас је о томе сувише научило. — Видите да Француска у последње време, отпочела је чудновату ролу на Истоку. Да би успела у својој намери, она употребљава сва средства, да раздвоји источне народе, те да не дођу у слогу, јер у том се једином случају она налази. . . да окрене ствар у своју корист. Ја сам отворено казао француском конзулу, да су њине сумње о Русији за нас праве беспослице. Ми смо далеко од тога да ичију политику следујемо и молио сам га нека нас једанпут боље разуму и нека нам верују да ми нећемо ничију политику, руску колико ни турску, а турску колико ни француску, тога смо свега и одвише сити, а сад следујемо сопствене наше планове и само онога ћемо се пријатеља држати, који нам у овом не смета, а који нас још *морално* и узпомаже, томе ћемо и благодарни бити. Кад Француска види да је код свију источних народа једна иста мисао, радије ће се она зауставити у пријатељству према Турске, него што ће штети подржавати их. Срећа је наша што Енглеска није онако заузета за Турке. То ће наше намере веома олакшати. Научимо једанпут ове Европејце, све без разлике, да

⁴ Државна архива Србије, Гарашанинови списи (ДАС, Г. с.) Н. Дучић — Гарашанину 17. XI 1866, и Н. Дучић — М. Лешјанину 17. XI 1866.

смо само своји и то неће за нас бити мали успех.“ Он даље указује да им се може вјеровати једино ако од обећања пређу на дјела па закључује: „Они нас често упућују на неко време и на неке околности, но треба им на то одговорити да је то њино време и њине околности, а наше ћемо ми сами бирати и опредељивати“.⁵

Према договору Србија је требало да пошаље у Црну Гору једну личност за књажевог секретара и једног војног инструктора. Дучић је пожуривао долазак ових личности. И заиста, ускоро је у Црну Гору дошао Милан Пироћанац, кога је кнез Михаило, односно Гарашанин, одредио за књажевог секретара. Пироћанац је имао задатак да Црну Гору потпуно веже за Србију и онемогући сваки други утицај на Цетињу. У инструкцији Пироћанцу Гарашанин је те задатке овако формулисао:

„Ако би књаз дошао на мисли да се нечега ради обраћа ком двору у стварима од значаја политичког, треба му вештим начином доказивати да то не чини пре него се о том са кнезом Михаилом споразуме, почем свака политична радња треба да буде општој радњи која се из Србије систематично отпочела. Гди у том не би могли успети онда бар дејствујте да нам се сваки подобан корак одмах саопшти.“

Исто тако имаћете особиту бригу да сачувате Црну Гору од свакога туђега уплива који би показао да жели постати доминирајући у мислима књажевим и црногорским. Ако би се књазу чинило некомотно одбијати понуде на то... нека сваког таквог на Србију упутити, са изговором да ће и он на оно пристати на што се Србија склонила. По себи се разуме да треба уважавати сваки предлог који обећава подпомагати циљ нашега уговора“. У вези с тим се наглашава да треба увијек истицати јединство Срба, не говорећи о уговору, и припремати све на оно што ће доћи.⁶

Дакле, сада је поред Петковића, руског конзула у Дубровнику, и Дучића, на Цетињу постојала још једна личност, која је по инструкцијама из Београда предано радила да Црна Гора у свему слиједи Србију.⁷ Због тога су се све ове три личности и даље упорно бориле против француског утицаја на Цетињу, односно на књаза Николу, јер су у томе видјеле опасност за остварење циљева тајног споразума између Црне Горе и Србије. Они су се трудили да онемогуће све канале преко којих би се тај утицај могао спроводити. Зато су енергично устали против планова да се француски љекар Панкраци „који је — према Дучи-

⁵ Исто, Гарашанин—Дучићу, 15. децембра 1866.

⁶ Исто, Инструкција Гарашанинова М. Пироћанцу. У инструкцији се иначе опширно говори о томе како се треба држати према разним предлозима великих сила, затим о задатку Пироћанца да дозна државне и личне тајне књажеве и његове околине итд. итд.

⁷ Ускоро је на Цетиње стигао и војни инструктор Ивановић, који је радио у истом духу као и Пироћанац.

њевим ријечима — овдје прије био љекар и секретар, или боље рећи полу владар“, поново врати на Цетиње. „Мени се чини — каже даље Дучић — да је то подло лукавство Француске, која је ове године своје мисли према Истоку и источном питању промијенила, па чујући да се нешто између Србије и Црне Горе важно ради, шћела би то потанко знати, и како њени интереси захтевају окренути и оштетити.“⁸

И Гарашанин се лично ангажовао против Панкрацијевог повратка у Црну Гору, говорећи „да би се радовао кад би он себи нашао прибежиште гди на другом месту ван Црне Горе.“⁹

Дучић је у вези са овим директно интервенисао код књаза Николе и отворено му изнио своје мишљење о француској политици и о штетности Панкрацијевог доласка у Црну Гору. Дучић каже да се књаз са њим сагласио и одлучио да не прими Панкрација.¹⁰

Петковић, Дучић, Пироћанац и други њихови једномишљеници у Црној Гори нерадо су гледали и на посјете које је француски конзул из Скадра чинио Цетињу, па је свака таква посјета била предмет оштрих критика. Тако је Петковић, приликом свог боравка на Цетињу почетком 1867, отворено скренуо пажњу књазу Николи да је долазак француског и италијанског конзула на Цетиње, поводом Нове године, бацио на књаза сјенку сумње и подозрења, да га то компромитује пред Русијом и да то може донијети моралну штету за Црну Гору и књаза.¹¹ Ускоро затим он је једним писмом то поновио књазу саопштавајући му да је добио наређење од Министарства спољних послова, које иначе пажљиво прати све догађаје око Црне Горе, да оно не може равнодушно да гледа на држање Црне Горе и да се боји да књаз не падне под утицај „којекаквих себичних и противнародних савјета, чим би неизбежно охладио према себи симпатије Русије и поквиарио засвагда послове своје отаџбине“.¹²

Нарочито су два догађаја наишла на жесток отпор руске и српске дипломатије и послужила као повод и доказ за разне оптужбе против књаза Николе. То су: прво, планови француског конзула у Скадру да књаз Никола пошаље једну делегацију у Цариград да тражи нове уступке од Порте, и друго, пут књаза Николе у Париз крајем јуна 1867. године.

Ристић је чуо у Цариграду да књаз Никола има намјеру да у Цариград пошаље у мисију Петра Вукотића и одмах је о томе обавијестио Гарашанина, који на основу тога пита Дучића о чему се ради. У истом писму Гарашанин каже сљедеће:

⁸ Исто, Дучић — Гарашанину, 17. XI 1866.

⁹ Исто, Гарашанин — Дучићу, 25. XI 1866.

¹⁰ Исто, Дучић — Гарашанину, 17. XI 1866.

¹¹ ДМЦ, п. д. Петковић — књазу Николи, бр. 45, в (20). II 1867.

¹² Исто.

„Имате ли тамо доста страних апостола. Један вам је и одавде од нас тамо отишао.¹³ Будите предострожни, ја вас преклињем. Наша је ствар чиста, не треба допустити да је туђини замуте, штавише треба им без околишања дати познати да разумемо наше интересе праве, боље од свију њих. Не дајте се много тоторисати. Ја знам да вас много облећу и дају уверења, а бог зна каквим користима. То се исто и код нас догађа, али сваки се враћа са осведочењем, да ми оћемо сами да будемо ковачи наше среће“.¹⁴

Против евентуалног шиљања једне црногорске делегације у Цариград нарочито се ангажовао руски конзул у Дубровнику, Петковић. Он је тврдио да је то план француског конзула у Скадру, Вијета, који има за циљ да удаљи Црну Гору од Србије. Наиме, у то вријеме св вођени преговори између Србије и Турске око градова и Петковић тврди да би појава црногорског делегата у Цариграду, у исто вријеме са кнезом Михаилом, отежала позиције Србије у преговорима, што би, наравно, довело до заоштравања између Црне Горе и Србије. Петковић тврди да се овај Вијетов план није остварио у оном моменту само захваљујући чињеници што је и он био на Цетињу у исто вријеме кад и Вијет. Он каже да је Вијет савјетовао књаза да води рачуна о својој династији, јер има кћерку, да се чува од Србије и да је покушао да ради преко неких сенатора против Русије и Србије „али је претрпио пораз јер смо ја и г. Пироћанац ишли за сваким његовим кораком“.¹⁵

Петковић је приликом свог боравка на Цетињу отворено и енергично интервенисао код књаза Николе против шиљања ма какве делегације у Цариград, с мотивацијом да би то штетило Србији и Русији. Он је истакао да треба чекати да Игњатијев јави када је погодан моменат да делегација иде у Цариград, јер иначе неће имати никаквог успјеха ако пође само на Вијетову препоруку, а без знања руске владе, коју једино треба да слуша, јер је само захваљујући њој Пламенац раније постигао успјех у

¹³ Ради се о посјети румунског представника у Београду Кантакузена, који је на Цетиње дошао крајем априла 1867, а по савјетима француске дипломатије, која је радила на зближавању Црне Горе са Румунијом и Грчком, независно од Србије. (Г. Јакшић, В. Вучковић, Спољна политика Србије за владе књаза Михаила, Београд 1963, стр. 334(5).

¹⁴ ДАС, Г. с. (Државни архив Србије, Гарашанинови списи) Гарашанин — Дучићу, 11. III 1867.

¹⁵ ДМЦ, п. д. Петковић — Азијатском одјељењу, бр. 99, 1 (13). IV 1867. То исто је писао и М. Пироћанац. Он каже да је француски утицај на Цетињу још увијек јак, али већина је одана Русији и Србији. Он сматра да се књаз држи Француске због тога што је Русија наклоњенија Србији. За разлику од Русије, која је књаза Николу увијек упућивала на савез са Србијом, Француска га стално одбија од Србије са циљем да спријечи општи покрет против Турске (Архив САН, Пироћанац, стр. 29, 30, 15. јуна 1867).

Цариграду.¹⁶ Ова Петковићева интервенција је имала успјеха, јер је књаз обећао да неће послати у Цариград свога делегата прије него консултује Игњатијева, па је чак за то обећао дати писмено увјеравање ако се не вјерује његовим ријечима.¹⁷

Из истих разлога Петковић се противио и мање важним контактима црногорских и турских представника. Тако је он устао против састанака књазана Николе и Исмаил-паше 4. маја 1867. на Ријечи Црнојевића, тврдећи да је и то идеја француског конзула који „употребљава све своје снаге да би разрушио тајне односе који су успостављени између Црне Горе и Србије“.¹⁸

Француски конзул у Скадру није престајао да врши притисак на књазана Николу да пошаље једну делегацију у Цариград, а касније да књаз пође у Париз, гдје би се, за вријеме свјетске изложбе, састао са турским султаном и министром спољних послова. Овај посао француског конзула био је олакшан чињеницом што је Пироћанац напустио Црну Гору, а Дучићев положај је био врло уздрман услед сукоба са војводом Мирком и књазом Николом, тако да се и он налазио пред одласком из Црне Горе. И заиста, одлазак ових личности, а посебно Дучића, слабио је позиције кнеза Михаила, односно Гарашанинову политику у Црној Гори. Зато је Гарашанин с великим огорчењем примио вијест о томе да Дучић мора да напусти Црну Гору. Расположење Гарашаниново, његове ставове и процјену настале ситуације најбоље илуструје једно писмо које је он 5. маја 1867. године упутио Дучићу, а у којем каже да је са жаљењем примио вијест о сукобу књазана Николе и Дучића, јер сада губи „последњу надежду да ће се што са Црном Гором учинити моћи“ и „јер ја немам више никаква средства, којима бих се могао борити противу онакве себичности, која на Цетињу влада“. Гарашанин се не плаши да би књаз Никола таквом себичном политиком могао постићи неки успјех, али ипак сматра да таква политика може нанјети много штете општој ствари. Он се жали да му књаз Никола ни на писма не одговара, те да му под таквим условима није могуће са њим одржавати кореспонденцију, наглашавајући поред осталог и то да се плаши да би књаз Никола могао открити извјесне тајне онима од којих их треба чувати. Због такве политике књазана напуштају Дучић, Сундечић, Пироћанац и Ивановић, па се Гарашанин пита: „Ко остаје да окружава тог чудног владаоца?“, па одговара: Мирко, Вијет, Вацлик, француски лекар, „а то су све сами непријатељи Српства, осим првог, који би тек онда могао бити прави пријатељ Црне Горе, да је никад није ни познао“, до-

¹⁶ Види о томе мој рад: „Црногорско-турски погранични проблеми и Пламећева мисија у Цариграду 1866. „Историјски записи“, 1963, св. 2, стр. 183—228.

¹⁷ ДМЦ, п. д. Петковић — Азијатском одјељењу, бр. 99, 1 (13). IV 1867.

¹⁸ Исто, Петковић — посланику Цариград, бр. 130, 1 (13). V 1867.

дајући за Мирка још и то да „због своје себичности и својих страсти меће на коцку оно прослављено име Петровића, па нај-после и свог рођеног сина“.

Пошто је указао да ће се због такве политике у своје вријеме највише кајати сам књаз Никола, Гарашанин је прешао на излагања основних задатака које Дучић треба да обавља у вези са новонасталом ситуацијом. Иако није имао ништа против тога да Дучић дође у Србију („Један Дучић, који је излишан за Црну Гору, не може то бити и за Србију, ми још свагда требамо људи као што су Дучићи“), Гарашанин је сматрао да је за општу ствар корисније да остане негдје у близини Црне Горе и Херцеговине. „Ваш долазак у Србију — писао је Гарашанин — може имати две незгоде и ево које ја мислим: прво, што ће књаз Никола свом одвајању од Србије износити свагда повод, ваш пријем код нас, а друго, што ви не би могли одавде онако дејствовати на Ерцеговину, као што би отуда могли, а да је то за нас особито при таквом расположењу Црне Горе, сад нужније него икад, ви ћете лако и сами разумети“. Зато Гарашанин предлаже Дучићу да се задржи негдје изван Црне Горе, „на тачки са које би могли у корист общте ствари радити у Ерцеговини и јављати нам шта се онамо догађа и шта би се кад од наше стране чинити и наређивати имало, то би било од неисказане користи“, а осим тога „тима би се одузео изговор књазу Николи да правда своја шеврдања“.

Гарашанин каже да је имао да пише књазу Николи о врло важним политичким питањима, „али кад помислим — каже — он — на Вијета и Вацлика, већ Мирка и да оставим, онда ми се баш ништа не пише“. На крају овог опширног писма каже да ће и сам Вијет напустити књаз Николу и највише га грдити пошто оствари свој основни циљ, а то је да одвоји књазу Николу од Србије, и да ће то „бити награда за повреду своје сопствене рјечи коју је србству онако торжествено задао“.¹⁹

Дучић није одмах примио ово значајно Гарашаниново писмо. Он га је имао у рукама тек послвије мјесец и двадесет и један дан, онда када је већ био напустио Црну Гору с намјером да се у њу више не враћа.²⁰

У међувремену Дучић је на Цетињу узалудно покушавао да одврати књазу Николу од намјере да иде у Париз. Док је руској и српској дипломатији пошло за руком да за моменат одложе шиљање једне црногорске мисије у Цариград и тиме да осујете напоре француског конзула из Скадра, дотле се са књажевим путем у Париз десило обратно — претегао је француски утицај и књаз је одлучио да отпутује у Париз. Француски конзул у Скадру је гледао на овај пут као на питање престижа француског

¹⁹ ДАС, Г. С. Гарашанин — Дучићу, 5. V 1867. На крају писма пише и о смрти М. Лешјанина, истичући да је то велики губитак.

²⁰ Исто, Дучић — Гарашанину, 26. VI 1867.

утицаја у Црној Гори, као на средство да се књаз спасе од „панславистичке пресије која се једновремено врши из Петрограда и Београда“. Он подвлачи своме министру спољних послова да „не може замислити какве напоре чине агенти Русије у овом моменту да удаље књажевину од западног утицаја“. Вијет сматра да овај пут може имати срећне посљедице, нарочито ако у Паризу дође до сусрета књаза Николе са турским султаном. На крају свога писма министру спољних послова он каже: „Ја уопште не сумњам да ваша екселенција у заједници са високом Портом неће успјети да потпуно одвоји књажевину од њених опасних пријатеља“.²¹

Управо тако су тумачили циљ овога пута и његови противници. Зато није чудно што су се онако упорно борили против њега и приказивали га као пут издајства општих српских интереса.²² У вези с тим Дучић је писао Гарашанину: „Књаз је пошао у Париз самовољно, да преко Француске сад у Паризу од Султана тражи, да му се Црна Гора рашири. То је несмисленост и чиста глупост, јер ништа неће добити, а общтој ствари може доста шкодити, јер таку неслогу наши непријатељи највише и желе.

Кнез се Никола са овијем поступком фактично од Србије одвојио; за то не треба ни најмање сумњати. Сад Ви радите, како најбоље налазите.“²³

Дучић тврди да је и кнегиња Даринка у његовом присуству отворено рекла књазу Николи „да никакву вишу погрјешку и несрећу није могао учинети, но, што је без споразумљења са Србијом у Париз кренуо“. Дучић каже да је кнегињин брат, Нико Квекић, због противљења овом путу одбио да прати књаза у Париз.²⁴

Петковић је такође тврдио да је овај пут књаза Николе „проузроковао кидање истинских веза са српском владом и компромитовао га уопште у очима истинских пријатеља Црне Горе“, да га је „његова шетња у Венецију и Париз коначно унизила пред јавним мњењем Словена“.²⁵

Дакле, као што се види, постојала је јака опозиција књажевом путу у Париз. Осим тога, Црна Гора се у том моменту налазила у врло тешкој ситуацији, јер су у њој харале колера и глад. То заиста није био погодан тренутак за ово путовање. Па

²¹ АМАЕ, Т. С. (Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Turquie, Scutari) вол. 16, фол. 113/114, Скадар 17. јуна 1867.

²² У једном извјештају Петковић каже да је обавијештен да је књаз пред одлазак из Венеције у Париз говорио својој пратњи да је спреман да призна над Црном Гором врховну власт султанову ако му уступи читаву Херцеговину. (ДМЦ, п. д. Петковић директору Азијатског одјељења, бр. 191, 27. јула 1867).

²³ ДАС, г. с. Дучић — Гарашанину, 26. VI 1867.

²⁴ Исто.

²⁵ ДМЦ, п. д. Петковић — директору Азијатског одјељења, бр. 187, 19/31. јула 1867.

ипак, књаз је прихватио француске савјете и пошао у Париз.²⁶ Интересантно је напоменути да је књаза на овом путу до Венеције лично пратио и Нићифор Дучић.²⁷ У Венецији је Дучић остао неко вријеме у друштву кнегиње Даринке, која је такође била у опозицији према политици књаза Николе и војводе Мирка и у свему подржавала ставове Дучићеве. Одатле се вратио у Дубровник, гдје га је изгледа затекло Гарашаниново писмо. У међувремену он се дописивао са Пироћанцем, који је већ био напустио Црну Гору.²⁸ Али, изгледа, Гарашанин је желио да Дучић са њим лично одржава везу. Због тога, истог дана кад је примио Гарашаниново писмо, 26. јуна 1867, Дучић му одговара једним врло опширним писмом, у којем каже: „А од сад ћу пак најрадије непосредно с вама кореспондирати, само ми кажите хоћу ли преко руског консула у Дубровнику, с којим ја добро живим. Разумије се да наше ствари никад неће знати. Ја знам, што, и колико и њима треба казати, јер и ако су нам браћа по племену и вјери ипак не треба се у њихове руке предати. И Русија, као и свака друга држава, има своје одјелите интересе итд.“²⁹ Он хвали Гарашанинов рад и увјерава га да су сви Срби са њим. „Кад дође — каже Дучић — онај осудњи дан и час, видјећете, да ће и угњетени народ црногорски листом на Вашу страну отегнути. Ја сам у смислу том почео радити одма чим сам се освједочио да кнез Никола не мисли искрено према Србији, па ћу ту радњу и од сада продужити, разумије се мудро и предострожно!“ Док Гарашанина хвали, он оштро напада поступке књаза Николе и његове околине. „Нипошто нијесам шћео да служим онако гадној себичности и личнијем интересима, нити да будем удионик, као што су ме шћели употријебити оне црне радње, која српски народ цијепа и у очевидну пропаст води. Зато сам, драги пријатељу, Црну Гору за вазда оставио и Вама се обратио, ди сам вазда највише надање за бољу будућност народа нашега имао да ме примите и за радњу обше народне користи употријебите онако како,

²⁶ У једном разговору са руским конзулом у Скадру, поводом овога путовања енглески конзул Рид је изразио жаљење због искључивог утицаја Француске у Црној Гори. Он каже да је тај утицај таквих размејра да француски конзул у Скадру стварно управља пословима црногорске владе (ДМЦ, п. д. Азијатско одјељење — Петковићу, бр. 1004, 17. VII 1867).

²⁷ „Ја сам кнеза Николу по његовој жељи и учтивости пратио до Венеције, ту сам се са њим опростио и раздвојио“. (ДАС, Г. С. Дучић — Гарашанину, 26. VI 1867).

²⁸ Исто, „Што сам до сада преписку са Г. Пироћанцем водио, то сам чинио прво за то, што сам чекао на Ваше савјете и рјешење, друго зато, што сам увјерен, да г. Пироћанац мисли исто као и Ви, и што је са свом душом и срцем, као год и ја, Вама привржен из убјеђења да добро за народ радите и да српству пред Европом образ свјетлите; треће зато што сам знао, да ће Вам све што треба саопштити“. На жалост, ова Дучићева и Пироћанчева преписка није сачувана, па нам њен садржај, који је свакако врло интересантан, није познат.

²⁹ Исто.

Ви сами за најбоље находите“. Дучић је прихватио Гарашанинов предлог да остане у Дубровнику, „близу Херцеговине и Црне Горе, да радим све оно, што ће за обшту корист бити и што ће Вас у Вашој радњи, ако ће и у неколико подпомоћи“. Али, Дучић се плаши да ће га Аустрија, на миг књаза Николе, протјерати из Дубровника. „Радићу да и до тога не дође, но кад би се и дошло ја бих опет поступио онако, како би ви за најбоље нашли и премјестио бих се тамо, ђе би Ви рекли тако, да се никако ствар и радња не би могла компромитовати“.³⁰

Дучић му на крају пише о књажевом одласку у Париз и стању у Црној Гори усљед колере и глади. Он истиче да је овај пут изазвао највеће огорчење код руског конзула у Дубровнику.³¹ Према Дучићевом тврђењу, не мање огорчење је завладало и у народу и „сви патриоти јако вичу на књаза, што је баш у садашње вријеме у Париз пошао. Мало по мало све ће против њега устати, јер наопако ради“. „Чује се да страшно огорчење у Црној Гори влада, јер је кнез и отац му Црну Гору оставио, кад је у највишој опасности и кад у свакоме погледу сваке помоћи требајује! Кажу да људи по путу мртви леже од колере и од глади, нити их има ко да укопа!...“

А кнез шеће по Паризу и троши на хиљаде кржаве народне новце, а за нужду и опасност у којој се несрећни црногорски народ налази, нити мисли нити главу окреће.

Кроз Боку народ већ јавно на сва уста на кнеза виче и свашта говори, што је народ у Црној Гори напуштио и у злу оставио“.³²

Овакав поступак књаза Николе изазвао је огорчење и у Београду. То нам најбоље илуструје Гарашанинов одговор на горње Дучићево писмо, који је и иначе врло карактеристичан. У њему се између осталог каже:

„Јест, господине, Мирко и његов син прави су издајници народа српскога који за своје себичне цели не застидеше се своје издајство пред целим светом обелоданити. Но то није све, они се својим поступком ставише насупрот народњем напретку и народној цели. Но то не треба да нас у нашој радњи нимало помете; народ српски показаће да је јачи од две изелице, који кад раде о злу обштем, сами ће у зло упасти. Треба их сматрати горе, него све друге непријатеље, јер су издајници свога рода и своје браће а од тога ништа црње не може бити. Идимо ми напред па ћемо ми успети; а правда народна, са помоћу божјом, неће издајнике оста-

³⁰ Исто.

³¹ Исто. „Кад сам му казао да ће кнез и Мирко у Париз поћи, он је изван себе остао. И каже да ће одмах у Русију писати, да од сада обуставе ону поноћ, коју Русија Црној Гори дава, и коју Мирко у Париз шиље и у банак меће, а народ од глади умире. Ја сам га у томе мњењу колико сам више могао подпомогао“.

³² Исто.

вити без заслужене казне.“ Гарашанин даље изражава задовољство што су се сагласили о Дучићевом мјесту боравка и његовом раду, па му указује да треба да се чува од два непријатеља: „од Аустрије да вас одагле не крене и од Мирка и његова сина да вам главе не дођу. Будите дакле на опрези, особито од ових последњих, јер они немају ни вере ни душе, а своју славу само у томе налазе, кад краду будућност своје народу и кад откидају главе патриотима његовим“. Гарашанин обавештава Дучића да му је одређена годишња плата од 1.000 (хиљаду) талијера, а остали трошкови које буде имао приликом свогá рада посебно ће му се исплаћивати.

Што се тиче Дучићева рада и конкретних задатака, Гарашанин му оставља слободу акције, али му ипак одређује основни задатак а то је да ради „све оно што знате да ће народ ерцеговачки сачувати од издајничких намера књаза Николе и његова оца Мирка. У колико вам околности допуштале буду дејствујте и на људе у Црној Гори, стављајући им у скори изглед тренутак, кад ће се сво Српство, дакле и Црна Гора, у једно слити и кад више неће Црногорац остати скучен у оном камену бранећи га својом крвљу и гладан и жедан, а у корист Мирка и његове родбине, који је од оне јадне земље и оног народа направио праву болту (трговину — Д. В.) себичних интереса. Ви, господине, добро познајете какве мисли одушевљавају књаза Михаила за сав народ српски без разлике. Учините се толмачем ових његових мисли и његових намера код тамошњих народа (Ерцеговине и Црне Горе) тиме ћете испунити свету мисију, коју сви патриоти следују и међу којима ви заузимате по свом праву једно од првих места“.

Пошто му је овако изнио опште задатке рада, тражи од њега да му тачне извјештаје шаље преко руског конзула у Дубровнику, а неке краће ствари може јављати и шифрованим депешама преко Пироћанца. У исто вријеме га савјетује како треба да чува шифре и читаву своју кореспонденцију. На крају писма му поручује следеће: „Ви само гледајте да приборете, колико се више може, жице у ваше руке, те да узмогнете дати покрет сигуран, кад за то време наступи, које ће вам се одавде назначити. Нестрпљење је тамо врло велико ја то сасвим добро рачунам али ви умеравајте људе и доказујте им величину задатка, који се има решити и за који се треба онако спремити, како нећемо на по пута запети. Код нас се на томе живље ради, него икада и то не само о средствима но и о општем сагласију са Грчком и Влашком, а и са Бугарима и могу вас уверити да је све у најбољем изгледу и напретку“.³³

Ова Гарашанинова и Дучићева преписка најбоље илуструје атмосферу која је владала у српско-црногорским односима и рас-

³³ Исто, Гарашанин — Дучићу, 15. VII 1867.

положење одговорних фактора Србије према књазу Николи и његовом оцу, за које они у оном моменту немају других ријечи осим: највећи издајници Српства, целати и пљачкаши народа итд. Ту нам атмосферу такође илуструје и врло опширан Пироћанчев извјештај, из јуна 1867, о његовом боравку у Црној Гори, у којем представља стање у Црној Гори, црногорску политику и водеће црногорске личности у најцрњим бојама.³⁴

Напокон, ту нам атмосферу илуструју и ријечи самога кнеза Михаила, који тих дана у једном писму Гарашанину каже: „Кад Вам пре неки дан писа, рекао Вам да ћу се старати да се са мојим братом и кумом нигде не сретнем. Сад, од како из Вашег писма видо разјареност Црног. Светлости противу мене много би платио да се где нибуд нађемо. Не треба да Вам кажем да би мој брат и кум много горе прошао од књагине Даринке, пре оно неколико година у Београду и да много којешта шта би од мене чуо не би за цело даље приповедао. Једино што би га мимоишло је то да га не би ишамарисао.“³⁵

Расположење руског конзула у Дубровнику није било далеко од оваквог расположења српских званичних кругова.

Ова преписка и Пироћанчев извјештај јасно говоре до којег је степена већ била дошла кампања против књаза Николе.

У тој атмосфери су се појавила против књаза и његове политике и два прогласа који су саставни дио ове опште кампање, заправо њен логичан наставак. Непопуларност књажевог пута у Париз и његово одсуство из Црне Горе били су најпогоднији момент да се појача кампања против њега и да се његови противници путем прогласа директно обратe народу, позивајући га да свргне књаза као издајника народних интереса. Први проглас се појавио у јулу 1867. и растуран је по Боки Которској у име тзв. „Српског народног друштва“. У њему су врло оштрим ријечима оптужени књаз Никола и отац му војвода Мирко да су погазили народну слободу, да у земљи нема никаквога закона, нити напретка просвјетнога или привреднога, да су опљачкали народ, јер присвајају све дажбине и руску помоћ и да тај новац шаљу у иностране банке као свој лични, да су отишли у иностранство и народ оставили у најтежим моментима када куга и глад харају по Црној Гори, да је књаз Никола неспособан итд. итд.

³⁴ Једна копија овог извјештаја се налази у Гарашаниновим списима у Државном архиву Србије, а друга у Архиву САН.

³⁵ Кнез Михаило — Гарашанину, Гаштајн, 25. VI/7. VII — 1867, цитирао по наведеном дјелу г. Јакшића и В. Вучковића, стр. 509.

Због свега тога се позива народ да их свргне с власти и уједини се са Србијом.³⁶

Ускоро за овим појавио се још један проглас Црногорцима, истина не тако оштар и отворен, али очигледно инспирисан истом политиком, јер су му дух и циљ исти. Ријеч је о једном прогласу који је у име Бугара упућен Црногорцима. У њему се истиче херојска борба Црногораца против непријатеља, који је већ ослабио. Зато је моменат да се сви јужни Словени сједине и окупе

³⁶ Архив ИИ САН, Инв. бр. 13/34, сигн. XIII/1. Ово није оригинал, него један од преписа из оног доба. У архиву Министарства спољних послова у Паризу пронашао сам француски превод овог прогласа. Проглас у цјелини гласи:

„Објава Српског народног друштва

Сваки народ, који хоће, да има свога владатеља, кад га бира и своју му судбу у руке дава, жели да с државом колико да мудро управља толико, да јој добре и практичне законе да, кои одговарају духу времена и потребама народа, тако да су из душе народа изведени; жели да државу уређује, да народ учи и изображава, да га подиже и у сваком смотрењу унапређује тако како ће народ до праве слободе, благостања, среће и напретка доћи и како ће се успоредити у правници и слободи са свием другим срећним и слободним народима у Европи.

Тако смо и ми у Црној Гори, желили, кад смо после смрти блажене успомене достојнога кнеза Данила, садашњег кнеза за нужду изабрали, закнежили и највишу му власт у руке дали, кои се свечано пред народом заклео, да ће самосталност, име и чест Црне Горе најсветије чувати, и да ће народна права као светињу поштовати и да ће свакоме без разлике чина и имена, пола и узраста право судити и право радити. Па је ли кнез тој народној жељи одговорио? Је ли своју свечану заклетву одржао и своје свете дужности према народу испунио! Нажалост и народну велику несрећу није ништа испунио! Но чим се докопао кнежевске власти, одма он и његов тирански отац почели су ту власт злоупотребљавати, људе праве без суда и испита из чисте зависти, злоће и освете убијати и из Црне Горе прогонити, робити, глобити и свако зло и неправду као највиши разбојници чинити. Од како је почео, слаби и неспособни кнез Никола и његов зверски отац Мирко Црном Гором владати, од тада је у народу свако зло и неправда, тако да су га са глобама доћерали до тога да узме торбу и тојагу па да по свиету иде и проси. Све су нам узели што но се рећи и црно иза ноката, па су народне кржаве паре притисли и у Париз у банак послали да себе и своју фамилију осигурају.

Ми као народ и државица иако ће и мала немамо никаква закона, немамо правога суда; немамо школа, немамо путова, немамо трговина, немамо никакве индустрије, укратко рећи немамо ништа; јер кнез и његов отац држе народ као своје робове и Црну Гору као свој спаилук, те с њим тргују и по својој суровој нарави народу чине све, што им је драго. Нећемо овдје да бројимо сва зла и неправде које су нам сваки дан чињене, и које од смрти кнеза Данила трпимо, то би дуго и пространо било, то ће наша тужна отечествена историја броити и записати, но ће мо ми у кратко споменути садашње нечуене муке у којима се народ Црногорски наводи и пропада. Ево већ два мјесеца дана од како се колера у Црној Гори појавила, те убоги народ немилице и без броја коси и тамани, пра-

око Србије, без које није могуће ништа озбиљније предузети против непријатеља — Турака. Они који изазивају непријатељство између Црне Горе и Србије су непријатељи и једних и других, зато такве треба онемогућити у њиховом злочиначком раду. Провинцијализам убија патриотизам, зато треба сложено и заједнички радити. На крају се указује на то да Аустрија, Енглеска и Француска не могу бити пријатељи јужних Словена, па се још једном

вога се броја не зна, колико је досад од колере умрло, јер као што казасмо у Црној Гори нема никаквога реда, али се може за истину држати, да је досад умрло 2.000 душа и да их има што су разбољели преко 3.000!! кои су без сваке помоћи остали. Јер је на вечиту срамоту кнез са свом фамилијом у Боку побегнуо, чим се колера у народу појавила, оставивши тужни народ у највишој муци, болести и опасности без медика и медицине и без сваке друге и нуждне помоћи; Па да је само колера богом просто но ево у народу таке велике глади, да многи од ње и без колере умиру и по путу мртве телесине неукопане леже! Ово је нечуено! Оваке зле среће и мука на кругу земноме нема!

Па нас је наш кнез у тој највишој муци, болести и глади оставио и у Италију пошао, да шеће и народне кржаве новце на хиљаде троши и просипље, и за народ нити мари, нити главу окреће, при свему томе, што смо му неколико пута телеграфали и за лекарску и другу помоћ молили, јер сад или икад народ црногорски сваку помоћ требаје.

До данас јошт немамо никакве ни у чему помоћи. А данас чусмо да је наш немилостиви кнез за својем отцем из Италије пошао у Париз, да се посредовањем Француске султану престави, и да с њим нешто петља ус пркос србског обштег интереса и напретка! Јер кнез Никола предпоставља своје личне интересе народнијем. Он од како се закнежио ништа друго не ради, но купи од народа и то убогога народа данак сваке године преко 100.000 ф. ср., те све у Паризу у банак шаље. Осим тога и сву помоћ, коју Русија једновремено и једноплеменом народу сваке године дава за просветне цели, и кад је гладна година, да ко од глади не умре; и ту сву помоћ кнез себи присвојава и у Париз је шаље да себе и своју фамилију за будућност осигура! Зато што је кнез Никола Црногорски народ издао и у највишој га муци, болести, глади и сваком злу без сваке помоћи оставио и народне праве новце у Париз однио и што је у садашње доба у Париз пошао, да себи лично ако може користи, а народне обште ствари да квару, ми чланови Србског народног друштва у Црној Гори по жељи свега народа нашли смо за добро и праведно, да већ кнеза Николу за нашега кнеза, ни владатеља ни господара не признајемо, по чем је са својем невољалијем делима жигосан, као највиши издајник црногорскога и целога српскога народа у будућности среће и напретка!! — А његов је отац праветно жигосан као највиши тиранин и народни мучитељ, којему пред народом треба главу посећи.

Сав народ црногорски једнодушно жели да се са Србиом спои и сједини, за то моли патриотскога и правога народнога кнеза Михаила, да га са Србијом утагови, и да му за сад, док се са Србиом сједини пошаље једнога мудра и патриотична управитеља кои ће са народнијем повереницима у Црној Гори управљати.

Живио кнез Михаил! Живио и брзо се ујединио цио Србски народ! Живела слобода! Живио руски братски народ, који ће своју браћу Србе подпомоћи у ослобођењу и јединству! Живели! Ура Живили!!

указује на Србију „која зна боље него ми са ким треба да се вежемо пријатељством и у кога не треба да имамо повјерење“.³⁷

Ко је и зашто писао ове прогласе, и на какав су одјек они наишли у Црној Гори?

Прије свега треба напоменути да није познато постојање неког „Српског народног друштва“, у чије се име онај први проглас растурао. У многим документима оног времена као главни аутор овог прогласа помиње се архимандрит Нићифор Дучић, а то је нарочито истицао књаз Никола. Почетком септембра 1867. године, по наређењу књаза Николе, свратио је код Петковића, ру-

³⁷ АМАЕ, Т. С., вол. 16, фол. 264/5. Проглас у преводу са француског гласи:

„Храбра браћо Црногорци! Има три вијека од како браните вашу малу отаџбину од крваве тираније. Сваки човјек се бори, пролива своју крв, у тешким мукама и прогањањима, у циљу да осигура своју личну будућност и у нади на повољније и срећније дане; сваки човјек се труди свим својим силама да ишчезне зло и да се униште елементи који нас спречавају да живимо и да се веселимо. Наше борбе са Турцима су биле само ради наше одбране, за дуго времена ми смо успијевали да знатно ослабимо нашег непријатеља и ове борбе нијесу биле без користи за нас. Данас су се времена промијенила, наш непријатељ је слаб, његове финансије су исцрпене, дух његових ратника опао, треба дакле да пружимо једни другима руке и узајамно се помогнемо. Турска треба да падне и она се никада више неће дићи. Према нашем мишљењу сви ми треба да окренемо наше очи према Србији и да солидно вежемо њене интересе са нашим. Немогуће је да можемо успјети посебно; ово је такође једна потпуно неоспорна чињеница да су Турци наши непријатељи и да смо ми браћа и душом и тијелом. Овога љета Бугари су предузели да збаци неподношљиви јарам Османлија и срећа их је служила. Не заборавите, међутим, да су наши сусреци са непријатељем били само покушаји, ми смо само хтјели да упознамо његове снаге. Данас ми вас молимо у име Бугара да не предузимате ништа док вам ми не дамо знак, што ће, надамо се, бити ускоро. Ми од вас тражимо само једну ствар, а то је да будете готови да пружите руку Србији. Ми ћемо вам још једном рећи да не само Црна Гора, него и Босна, Херцеговина и Бугарска, као и све остале јужнословенске провинције не могу ништа урадити без помоћи Србије и да ова такође неће никада успјети без других. Запамтите добро то да смо браћа и да ће све онда добро ићи са изгледом на успјех. Наш је циљ не само да ослободимо Бугарску, него такође да формирамо једну велику, јаку и моћну државу.

Непријатељи Србије могу постати и наши, тј. Бугарске. Онај који ради да изазове непријатељство међу Црногорцима и Србима је непријатељ првих, јер су Црногорци такође Словени као и Босанци, Херцеговци и Срби из Кнежевине. Овај непријатељ нашег јужнословенског уједињења је непријатељ Срба, Црногораца, Бугара и Босанаца. Треба да смо људи, не треба заборавити да провинцијализам убија патриотизам и треба усмјерити све наше напоре према нашој заједничкој срећи, према цијелој нашој јужнословенској фамилији, према нашим заједничким интересима. Ми знамо да међу нама има много људи који су непријатељи јужнословенског уједињења, али ми се надамо да црногорски народ неће уопште дати своје повјерење овим лажним апостолима, и да ће увијек радити отворено, часно и разумно, као што је то увијек чинио.

Аустрија, Енглеска и Француска не могу бити наши пријатељи, то је добро познато. Окрените, дакле, ваше очи, браћо, према Србији, која зна боље него ми са ким треба да се вежемо пријатељством и у кога не треба да имамо повјерење“.

ског конзула у Дубровнику, сенатор Петар Филипов Вујовић, који је био на пропUTOвању за Задар. Он је Петковићу саопштио књажево увјерење да су Нићифор Дучић, који је напустио Црну Гору, и кнегиња Даринка аутори прогласа који је растуран по Боки Которској. Због тога је књаз Никола молио да се Даринки укине руска пензија, а да се њена кћи Олга пошаље у Русију или на Цетиње, а књаз ће се постарати да јој се обезбиједи школовање.³⁸

Нешто касније књаз је и лично рекао Петковићу да је Дучић, по наговору кнегиње Даринке, написао поменути проглас. Књаз је желио да Дучић дође на Цетиње ради личног објашњења. Кад је Петковић то саопштио Дучићу, овај је одбио чак и помисао да је у томе учествовао, али је изјавио да не жели и да неће да иде на Цетиње.³⁹

У својим мемоарима војвода Симо Поповић каже да му је књаз Никола више пута говорио да га је Дучић издао и да је он аутор поменутог прогласа.⁴⁰

За проглас се много интересује и француски конзул у Скадру, Вијет. Он га у преводу доставља своме министру спољних послова и у неколико наврата о свему томе подноси врло опширан извјештај. Тако у извјештају од 6. септембра 1867. каже да је проглас растурао по Боки Которској неки Ђорђе Алексић, који у Дубровнику живи у истој кући са Јонином, секретаром руског конзулата, и архимандритом Нићифором Дучићем, са којим је у великом пријатељству.⁴¹

³⁸ ДМЦ, п. д. Петковић — Азијатском одјељењу, бр. 227, 6/18. IX 1867. На горе изложено Петковић је одговорио да је управа књаза Николе стварно имала до сада много слабих страна и да се не треба чудити што су се нашли људи који су у интересу самога књаза и црногорског народа дозволили себи да изнесу на видјело и осуде те слабе стране. Али у исто вријеме је изјавио да не може вјеровати, без јасних и сигурних доказа, да су Дучић и кнегиња Даринка учествовали у састављању и ширењу овог прогласа, већ сматра да су то урадили црногорски емигранти у Аустрији, којима нијесу у интересу добри односи између Црне Горе и Србије, па на овај начин желе да међу њима изазову раздор.

³⁹ Исто, исти — истоме, бр. 260, 25. X (6. XI) 1867.

⁴⁰ Историјски институт СРЦГ, библиотека, ф. 137, В. С. Поповић, Мемоари, II, Црна Гора и Србија. То исто Поповић пише и у III књизи Мемоара у чланку „Моја мисија у Београду“.

⁴¹ АМАЕ, Т. С. вол. 16 фол. 153—158, Скадар, 6. септембра 1867. У овом извјештају Вијет описује Алексићево бјежање испред полицијских потјера кроз Боку и наглашава да је због свега тога био предат которском суду, који је предмет уступио дубровачком суду пошто је Алексић тамо живио. Покушао сам да нађем овај предмет у Државном архиву у Дубровнику, али, на жалост, нијесам успио, јер је судска архива несрећена. Све што сам пронашао то је један докуменат којим Окружни суд у Дубровнику тражи од Општине под бр. 707 од 3. VIII 1867. податке о владању Ђорђа Алексића и Марка Опуйћа. Општина је одговорила под бр. 2428 од 5. VIII 1867. да јој није ништа познато што би теретило ове особе.

Неколико дана касније, 15. септембра, Вијет поново пише о томе своме министру спољних послова и тврди да је Дучић аутор прогласа. Али додаје „да он није био редигован без сарадње других странаца, не мање уважених од овог свештеника“.⁴² То се исто тврди и у аустријским изворима.⁴³

Дакле, као што се види из напријед наведених докумената, као главни аутор прогласа наводи се архимандрит Нићифор Дучић. Послије свега напријед реченога чини ми се да је ова тврдња истинита, јер ови прогласи су потпуно у духу претходне кампање која је вођена против књаза Николе и његовог оца и против француског утицаја у Црној Гори. Тачније, они су написани у духу преписке Гарашанина и Дучића.⁴⁴ Довољно је упоредити ту преписку са оним првим прогласом, па ће се наћи не само иста терминологија него готово и исте реченице. Ако се томе дода да се проглас појавио за вријеме књажевог боравка у Паризу, а послије Дучићевог повратка из Венеције, и да је проглас растурао по Боки Которској Ђорђе Алексић, интимни Дучићев пријатељ, са којим је становао у Дубровнику у истој кући, онда је, чини нам се, потпуно сигурно да је овај први проглас дјело Нићифора Дучића.

Интересантно је питање колико је руски конзул у Дубровнику, Петковић, имао везе са писањем и растурањем овог прогласа. Ми сада нијесмо у стању да на то питање дамо неки сигуран одговор. Напоменућемо да се у француским и аустријским документима руски конзулат у Дубровнику, и Петковић лично, оптужују као инспиратори овог прогласа. Тако Владан Ђорђевић, резимирајући аустријске изворе у својој књизи „Црна Гора и Аустрија 1814—1894“, каже: „Што се памфлета противу кнеза тиче, истрага коју је повео которски начелник доказала је да је архимандрит Дучић написао тај „либел“ по упутствима руског консула Петковића“.⁴⁵

Подвукли бисмо чињеницу да је Дучић, приликом повратка из Венеције, путовао из Трста до Дубровника заједно са Петковићем, који је био страшно љут на књаза што је отишао у Париз. Дакле, они су на броду дуго распредали црногорско питање и политику књаза Николе и, наравно, били сагласни у најнегативнијој оцјени ове политике. Чим је дошао у Дубровник, Дучић је написао поменути проглас. Не знамо да ли му је Петковић ово сугерирао и да ли је уопште знао за проглас, али се свакако може рећи да је Дучић могао бити за свој поступак инспирисан и ставовима Петковића, под чијим је непосредним утицима био, а

⁴² Исто, фол. 180—184, Скадар, 15. септембра 1867.

⁴³ В. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд 1924, стр 253.

⁴⁴ Вјероватно би нам о томе нешто више могла рећи и преписка Дучић — Пироћанац, која се тих дана одвијала, али није сачувана.

⁴⁵ В. Ђорђевић, н. д., 253.

који се у оном моменту нијесу разликовали од Гарашанинових, Пироћанчевих и других.

Док за први проглас можемо готово са сигурношћу утврдити ко га је писао и како је растуран, дотле за други то нијесмо у стању. Али је очигледно да је и он инспирисан истим мотивима и да је израз исте политике. Требало је кампањи против спољнополитичке оријентације књаза Николе дати што шири карактер и прибавити јој што више ауторитета. Глас бугарске револуционарне емиграције, која је прихватила кнез-Михаилове и Гарашанинове концепције, у тој ситуацији би много значео. Зато нам изгледа вјероватно да им је просто препоручено да се обрате Црногорцима једним прогласом, којим би их позвали да у свему слиједе Србију. Тај је проглас касније, вјероватно, постојећим каналима дотурен Дучићу, који је требало да се стара о његовом даљем растурању.

Као што се види, сваки самостални спољнополитички корак књаза Николе унапријед је осуђиван као непријатељски према Србији, као издаја уговора Црне Горе и Србије и општих српских интереса. Отуда су се једним аршином мјерили поступци Србије и њеног владара, а другим поступци Црне Горе и њеног владара. Србија је могла да преговара са Турском, кнез Михаило је могао да иде у Цариград и Париз. Али све то Црна Гора и њен владар нијесу смјели. Књаз Никола и његов отац, војвода Мирко, нијесу тако тумачили уговор са Србијом и нијесу без отпора могли пристати на такво ограничавање суверених права Црне Горе и њеног владара. Чињеница што се Србија није осјећала дужном и није налазила за потребно да о својим корацима обавјештава и консултује Црну Гору, изазивала је код њих подозрење у намјере Србије да она из уговора жели да извуче користи само за себе. Зато су у појединим моментима и они критиковали неке спољнополитичке кораке Србије, оптужујући је за себичност и сл.⁴⁶ Једном ријечју, они су се осјећали угрожени политиком Србије. Они су жељели да се Црна Гора третира као равноправан партнер и да јој се не вежу руке, што се није слагало са кнез-Михаиловим и Гарашаниновим концепцијама и намјерама. Зато је вријеме од потписивања уговора па до оног момента када је он практично изгубио сваки значај, протекло у обостраном сумњичењу и оптуживању. У томе се често губила

⁴⁶ М. Пироћанац је писао: „Добитак градова већ је био пробудио сумњу код наших савезника да је Србија ставила у покрет све полуге велике балканске политике само зато да би себи осигурала успех у питању градова, и ми, који смо на Цетињу добили глас да су градови Србији уступљени, били смо очевици узбуђења које је тај глас и међу Црногорцима и на самом двору произвео. Није се крило мишљење да се Србија том приликом користила Црном Гором да градове задобије, нити се крила зебња да се тим посебним успехом, од кога нико други нема никакве вајде, започета велика радња не заврши“. („Кнез Михаило и заједничка радња Балканских народа“, Београд 1895, стр. 75).

мјера и претјеривало се, па су, слједствено томе, коришћене и не-уобичајене методе и средства, чији су најизразитији примјер цитирани прогласи.

Проглас који је растуран по Боки Которској изазвао је забринутост књаза Николе и његовог оца. У моменту кад је сазнао за проглас, књаз се са породицом налазио у Боки. Зато је војвода Мирко одмах отпутовао на Цетиње, али се ускоро разболио од колере и умро.⁴⁷ Смрт војводе Мирка представља нов, значајан моменат у овој иначе врло затегнутој ситуацији, јер је нестало личности која је фактички управљала Црном Гором и одређивала смјернице њене унутрашње и спољне политике. Зато се овој смрти придавао врло велики значај, па су јој се једни радовали а други је оплакивали.

Петковић, руски конзул у Дубровнику, писао је 23. јула (4. августа) 1867. године директору Азијатског одјељења да смрт Миркова има огромну важност, јер она не може остати без посљедица на даљи развој, како унутрашњих тако и спољних односа Црне Горе, јер је Мирко по својој вољи управљао судбином црногорског народа, захваљујући неконтролисаном и неограниченом утицају који је имао на свога сина. Смрћу Мирковом прекида се у Црној Гори двовлашће иза којег се прикривала највећа необуздана самовоља, која није имала граница. Отац и син су радили потпуно на штету црногорског народа, али је Миркова воља била у свему покретач. Сада, пак, књазу први пут предстоји да се нађе лицем у лице са црногорским народом, да му покаже колико је способен да самостално одлучује.⁴⁸

С друге стране, француски конзул у Скадру је видио у Мирковој смрти велики ударац за француску политику у Црној Гори. У једном писму он каже да је Миркова смрт велики губитак, јер је он био гаранција да ће се обавезе о миру на граници поштовати да се сада треба бојати лошег утицаја на књаза јер има особа које су против мира на граници.⁴⁹ У једном другом писму каже: да је Мирко још жив, „његова свјетлост би се одупрла, без сумње, притиску који долази споља“.⁵⁰

У таквој ситуацији књаз Никола се нашао тако рећи између чекића и наковња. Млад и још недовољно искусан, он је сада

⁴⁷ Интересантно је напоменути да Вијет, француски конзул у Скадру, преноси мишљење да Мирко није умро од колере „већ од отрова, што је вјероватно, пошто није нико осим њега погођен епидемијом на Цетињу и јер је подлегао послје неколико сати мучења“. (АМАЕ, Т. С. вол. 16 фол. 153—158, Скадар, 6 септембра 1867). У једном другом писму се налази и ова реченица: „Овај жестоки манифест, који је коштао живота и Мирка“. (Исто, фол. 180—184, Скадар, 15. септембра 1867).

⁴⁸ ДМЦ, п. д. Петковић — директору Азијатског одјељења, бр. 189, 23. јула (4. августа) 1867.

⁴⁹ АМАЕ, Т. С., вол. 16, фол. 129/30, Скадар, 4. августа 1867.

⁵⁰ Исто, фол. 153—158, Скадар, 6. септембра 1867.

постао још више објект појачаног притиска двију супротних тенденција: француско-аустријске и руско-српске, које су хтјеле да искористе насталу ситуацију да би појачале свој утицај у Црној Гори.

Видјели смо да је основни циљ француске политике, у оно вријеме, био очување мира на Балкану и супротстављање свакој оружаног акцији против Турске. Та политика је добила нов импулс послје састанка француског и аустријског цара. Због тога је француски конзул у Скадру с великом забринутосћу примио вијест о смрти војводе Мирка и придавао немали значај појави поменутих прогласа. Његова забринутост је нарочито порасла кад је запазио да су ови прогласи и кампања против књаза Николе дали већ извјесне резултате. Не ради се о чињеници што је књаз могао бити лично уплашен овим прогласима,⁵¹ већ о извјесном колебању које је наступило у књажевој политици, заостравању односа са Турском, хлађењу према француским савјетима и сл. Свему томе је допринио не само притисак који је на њега вршила Русија и Србија него и извјесно лично разочарање у резултате његовог пута у Париз. Управо, он је схватио да тај пут није донио никакве користи Црној Гори и поред издашних обећања француског конзула у Скадру.⁵² У овој сатуацији књаз је изразио жељу да дође у Београд и да се лично поразговара са кнезом Михаилом, како би изгладили све несугласице. И поред Гарашаниновог позитивног односа према овом предлогу, кнез Михаило га је одбио, што је јако увриједило књаза Николу и појачало његове сумње у намјере Србије.⁵³ Па ипак, књаз је тих дана изјављивао руским дипломатима, који су похитали на Цетиње да парирају француски утицај, да ће он остати вјеран својем савезу са Србијом и да ће заједно радити са својом браћом.⁵⁴ Он је то касније отворено рекао и француском конзулу. Но, осим тога, било је и јавних манифестација тога колебања и новог става, што је нарочито забрињавало Французе. Једна од првих манифестација тога става је било одбијање књаза Николе да прими турску помоћ од 500 тавара жита, која је била намијењена Цр-

⁵¹ Вијет: „Од смрти свог оца књаз уопште не напушта свој дворца, вјерно чуван од својих најоданијих пријатеља“. (фол. 153—158, Скадар 6. септембра 1867); Петковић: „На самом Цетињу, у књажевом двору примјећује се нека бојазан и нервоза поводом некаквих писмених позива који су се појавили не у самој Црној Гори већ у Боки Которској... И од тог времена, а особито послје Миркове смрти, он живи у сталном страху и не престаје да предузима све могуће мјере предострожности“. (Петковић, бр. 202, 16 (28) августа 1867); „За вријеме мог боравка на Цетињу имао сам могућности да се увјерим да су означене прокламације произвеле велики утисак на умове књаза и његових приврженика“ (Исто, бр. 260, 25. IX (6. X) 1867).

⁵² ДМЦ, п. д. Петковић — директору Азијатског одјељења бр. 191, 27. јула, (7. августа) 1867.

⁵³ Исто, исти — истоме, бр. 258, 23. септембра (4. октобра) 1867.

⁵⁴ Исто.

ногорцима тешко пострадалим од колере и глади.⁵⁵ Француски конзул у Скадру тумачио је такав став лошим утицајем који се стално врши на књаза, и нијесу помогли сви његови напори, па чак ни пријетња да ће му Француска због тога ускратити своју помоћ, да књаз промијени свој став.⁵⁶ Вијет је у томе видио лош знак једне нове оријентације у политици књаза Николе. Он је го видио и у извјесним догађајима на граници Црне Горе и Турске и у разним наређењима књаза Николе. Он је сматрао да се књаз Никола налази у врло тешкој ситуацији,⁵⁷ која је погоршавана и тешкоћама које су му на границама чиниле турске власти. Зато се Вијет залагао код Исмаил-паше, генералног гувернера у Скадру, да не заоштрава ситуацију на границама Црне Горе, јер то отежава ионако тежак положај књаза Николе, а Турској није у интересу да у Црној Гори преовладају ратоборни елементи. „Исмаил-паша — каже Вијет — који је потпуно схватио сумњив и критичан положај књаза, обећао ми је да ће по сваку цијену избјећи да даде повода онима који гурају Његову Свјетлост на један кобан пут. Пожељно би било да његов примјер слиједи и Осман-паша, који није паметно поступио подижући у овом моменту једну тврђаву или боље рећи један блокауз, који неће бити ни од какве користи.“⁵⁸

По инструкцијама из Париза, сличну интервенцију је учињено и француски отправник послова у Цариграду. Он је посјетио Фуад-пашу и истакао му забринутост због тешког положаја књаза Николе, до чега је дошло због тешкоћа које су му створене како у Црној Гори тако и у односима са сусједним турским провинцијама. На основу тога је турски министар спољних послова наредио турским властима да избјегавају све сукобе са

⁵⁵ АМАЕ, Т. С. вол. 16 ф. 169, Скадар 12. VIII 1867, Вијет — књазу Николи. Књаз је ову помоћ одбио са мотивацијом да је у Црној Гори година добро родила. Касније је отворено признао главни узрок одбијања ове помоћи, говорећи да му је било немогуће да је прими због појаве оштрог прогласа против њега и чињенице да је добар број његових поданика мислило да је у Паризу имао понуду да ограничи независност своје земље у замјену за личне користи. Жали што је морао тако да поступи и моли да му Француска због тога не ускрати обећану материјалну помоћ. (АМАЕ, Т. С. вол. 16, ф. 256/7, Скадар, 30. октобра 1867, Вијет — отправнику послова, Цариград).

⁵⁶ Исто, фол. 166/7, Скадар, 8. септембра 1867, Вијет — министру спољних послова.

⁵⁷ Вијет каже: „Ипак, иако се књаз Никола вратио на Цетиње без икакве опозиције од стране Црногораца, то уопште не значи да његов живот и његова круна нијесу угрожени од присталица Ђорђа Петровића и од присталица анексије Србији. Једни и други су туђи Црној Гори и Његова Свјетлост неће се моћи сачувати од дупле опасности која му пријети, осим показујући велику чврстину у својим одлукама, или потчињавајући се слијепо захтјевима оних који желе рат против Турске.“ (Исто, фол. 153—158, Скадар, 6. септембра 1867, Вијет — министру спољних послова).

⁵⁸ Исто.

Црном Гором и да користе сваку прилику да посвједоче своју добру вољу у односу на књаза Николу, да би му тиме олакшали положај и омогућили да учврсти своју власт, јер Турска придаје највећи значај одржавању садашњег стања у Црној Гори.⁵⁹

У исто вријеме Вијет је књазу Николи упутио једно тајно писмо, молећи га да га уништи пошто га прочита, у којем му је савјетовао да се држи мирољубиво и да се не упушта у какве авантуре, јер би то могло скупо коштати и њега и Црну Гору.⁶⁰

У оваквој ситуацији француска влада је нашла за корисно да што прије упути на Цетиње једног француског љекара, који би, наравно, имао и одређену политичку мисију. Вијет је молио министра спољних послова да овај љекар, прије него што пође у Црну Гору, сврати код њега у Скадар, јер се плаши да не дође до радикалне промјене у мирољубивим намјерама Црне Горе према Турској, па због тога сматра да је неопходно да се поразговара са овим љекаром, да му укаже на замршену и озбиљну ситуацију и потребу да скрене пажњу књазу Николи, у име француске владе, на посљедице једног рата, који би касније спријечио Француску да дјелује у Цариграду у корист Црне Горе.⁶¹

Француски љекар није могао доћи у Скадар, већ је директно отишао на Цетиње. Због тога Вијет сматра да мора неодложно поћи на Цетиње, тим прије што књаз није довољно разумио његово повјерљиво писмо.⁶² Осим тога, и сам књаз га је позивао да дође на Цетиње.⁶³

Долазак француског љекара на Цетиње изазвао је жестоко реаговање руског конзула у Дубровнику, Петковића. Још приликом разговора са Петром Ф. Вујовићем у Дубровнику он је изјавио да је књаз погријешно што је позвао овог љекара, који ће у ствари бити повјерљиво лице француског конзула и скадарског

⁵⁹ Исто, фол. 227, Париз 22. октобра 1867, Министарство спољних послова — Вијету. Француска дипломатија је инсистирала код Порте да буде попустљива према књажевим захтјевима, јер је у томе видјела једини услов одржавања свога утицаја у Црној Гори, пошто у противном заштрављање односа са Црном Гором доводи до јачања руског утицаја. (Исто, фол. 254, Скадар 2. новембра 1867, Вијет — Министарству спољних послова).

⁶⁰ То писмо гласи: „Мој књаже, управо сам прочитао нечасни напад уперен против вас и француског утицаја у Црној Гори. Заиста, ниједан Црногорац није могао узети учешћа у писању једног сличног документа и гурати вас на акцију против Турске. Ја вас молим да се одупрете колико вам је год могуће, да се не баците лако у авантуре, које би, у случају неуспјеха, учиниле не само да изгубите круну већ би такође увалиле вашу земљу у најужаснију позицију. Ово је један искрени пријатељ који узима слободу да упозна Вашу Свјетлост са критичном ситуацијом, о којој се он живо интересује, а доктор Булоњ, кога очекује, јавиће Вашој Свјетлости још више“. (Исто, фол. 180—184, Скадар, 15. септембра 1867).

⁶¹ Исто, фол. 178, Скадар, 12. септембра 1867, Вијет — Министарству спољних послова.

⁶² Исто, фол. 196—198, Скадар, 22. септембра 1867, Исти — истоме.

⁶³ Исто, фол. 199, Цетиње, 16. септембра 1867, књаз Никола — Вијету.

паше и да је намјерно послан од француске владе да би се обавјештавао о тајнама књаза Николе, а посебно о односима са Србијом. Петковић је изразио огорчење што је књаз примио овог љекара, посебно што је својевремено француски конзул изјављивао да не може посјећивати Цетиње док је Пироћанац тамо, па се зато пита да ли и он сада то може док је тамо француски војни љекар.⁶⁴ Петковић је о томе говорио и са Петром Вукотићем приликом свог боравка на Цетињу, указујући му на неугодности које могу проizaћи за Црну Гору ако овај љекар буде постављен на исту дужност коју је вршио његов претходник, тј. ако буде књажев секретар. За овај разговор је сазнао књаз, па је изразио жељу да код себе има неког руског човјека.⁶⁵

Руски притисак на Цетињу није се исцрпљивао само у разним писменим и усменим убјеђивањима и протестима руског конзула у Дубровнику. Он добија и један много конкретнији и за Црну Гору тежи вид, а то је одуговлачење са уплатом редовне помоћи коју је Русија давала Црној Гори, а која је у овом моменту била потребнија него икад.⁶⁶ Руски притисак се није умањило ни онда када се послје познатог састанка у Иванци, у августу 1867, примјетило извјесно колебање у кнез-Михаиловом држању, као ни послје Гарашаниновог смјењивања са власти, почетком новембра 1867. У сваком случају циљ је био, са или без Србије, одвојити Црну Гору од француског утицаја.

Пошто се није видио са француским љекаром који је дошао на Цетиње, а у међувремену се кампања противничког тора почела на Цетињу, нарочито кроз посјету руских конзула, Вијет је нашао за потребно да пође на Цетиње „да покуша посљедњи напор да одвоји књаза Николу од једног савеза, који ће сурвати Црну Гору у опасне тешкоће“, како је сам писао.⁶⁷ На то га је подстакла и инструкција коју је добио од свог министра спољних послова, у којој га овај позива да на најпогоднији начин саопшти књазу ставове француске владе, који су се сводили на енергично

⁶⁴ ДМЦ, п. д. Петковић — директору Азијатског одјељења, бр. 231, 9. (21) септембра 1867.

⁶⁵ Исто, исти — истоме бр. 249, 13 (25) IX 1867. Петковић је мислио да то није искрена жеља књажева, већ посљедица промјене послје Миркове смрти, када сенатори имају више утицаја, и када један Француз не може више бити неконтролисани књажев савјетник. Он каже да свако у Црној Гори више жели руског него француског савјетника и да би то било корисно за Црну Гору. Али књаз, који је од почетка своје владавине изражавао жељу да има руског савјетника, никада то није остварио. Петковић сматра да би најбоље било да се на Цетињу задржи српски секретар, који не би дозволио француски и аустријски утицај у Црној Гори.

⁶⁶ „Ја нећу уопште пропустити — писао је Вијет своме министру спољних послова — да поменем овдје да ми је књаз рекао да је рок за исплату руске субвенције истекао прије два мјесеца и да Петковић одбија да је преда“. (АМАЕ, Т. С. вол. 16, фол. 212—223, Скадар, 21. октобра 1867).

⁶⁷ АМАЕ, Т. С. вол. 16, фол. 178, Скадар, 13. септембра 1867.

противљење заоштравању црногорско-турских односа као и на тежњу да се Црна Гора одвоји од Србије.⁶⁸

Вијет је отпутовао на Цетиње 15. октобра. За вријеме свог кратког боравка он је имао много дугих разговора са књазом Николом, који му је отворено рекао да његов пут у Француску није донио Црној Гори никакве користи „до приговоре мојих савезника и нападе мојих политичких противника“. — „Сваки пут кад сте дошли на Цетиње — рекао му је даље књаз — ви нијесте друго радили него бранили турске интересе и савјетовали ми мир, не чинећи ништа да у замјену добијем неку компензацију. Ја вам нећу сакрити сада да је касно и да сам ја ангажован чашћу са онима који рачунају на мене, али ипак, ја вам обећавам да овог пута то неће бити Црна Гора која ће почети непријатељства.“⁶⁹

Вијет је књаза убјеђивао да се нема чему надати од својих савезника и да таквом политиком много ризикује. Он му је посебно излагао стање Бугарске, Србије, Грчке, Босне и Херцеговине и појединих албанских племена, тврдећи да су они неспособни за ма какву акцију. Зато је инсистирао код књаза да пошаље у Цариград једну делегацију која би Порти поднијела извјесне захтјеве, увјеравајући га да ће ова мисија потпуно успјети. Књаз се колебао и најзад је пристао да под одређеним условима пошаље ту делегацију.⁷⁰ Ускоро су наступиле извјесне тешкоће око шиљања ове мисије, али су оне преброђене и књаз је 29. новембра јављао Вијету да и поред тога што му Буреов (француски представник у Цариграду) телеграм нуди врло мало наде и чврсте одлуке коју је био донио да се више не погађа са Портом око територијалних концесија, које би једино могле очувати мир, одлучио је да још овај пут слиједи савјете Француске, шиљући једну особу у Цариград са инструкцијама које одговарају духу Буреове депеше.⁷¹ И заиста, ускоро је у Цариград отпутовао поп Илија Пламенац.

Чим је чуо за ову књажеву одлуку, Петковић му је писао и савјетовао га да то не ради и не предузима ништа без савјета Игњатијева и сагласности Русије, подвлачећи да они који га супротно савјетују нијесу пријатељи Црне Горе.⁷² И поред ове руске интервенције књаз је послао свога делегата у Цариград, што

⁶⁸ Исто, фол. 201/2, Париз, 27. септембра 1867, Министарство спољних послова — Вијету.

⁶⁹ Исто, фол. 212—223, Скадар, 21. октобра 1867, Вијет — министру спољних послова.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ ДМЦ, Никола I, 1867, Цетиње, 29. новембра 1867, књаз Никола — Вијету.

⁷² ДМЦ, п. д., Петковић — књазу Николи, бр. 293, 23. новембра (4. децембра) 1867.

је још једном разљутило руску дипломатију, а посебно Петковића, и дало повода за нове оштре нападе против књаза.⁷³

Париз није престајао у својим напорима да Црну Гору задржи од оружане акције против Турске. У тим напорима он је уско сарађивао са аустријском владом и са њом усаглашавао ставове.⁷⁴ Они су нашли за потребно да крајем 1867. предузму на Цетињу једну синхронизовану акцију ради придобијања Црне Горе за своју политику. 23. новембра Вијету је стигла нова инструкција у вези са Црном Гором и мисијом коју књаз треба да пошаље у Цариград.⁷⁵

Иако је Пламенац био већ отишао у Цариград, Вијет је пошао на Цетиње да пренесе добијену инструкцију. У исто вријеме он је однио књазу једно писмо аустријског конзула у којем овај саопштава да се аустријски ставови у свему поклапају са француским. Тих дана је на Цетиње стигао и гувернер Далмације, барон Филиповић, са којим се Вијет у свему сагласио, а нарочито у томе да Црној Гори треба дати територијално проширење како би се отргла од једног савеза који је опасан за територијални интегритет Турске, затим да треба онемогућити интриге Нићифора Дучића у Дубровнику итд. У овом духу они су заједнички дјелали на Цетињу и тиме још једном потврдили подударност француских и аустријских политичких интереса на Балкану у оном моменту.⁷⁶

Као што смо видјели, у својој борби за политички утицај у Црној Гори Француска и Аустрија нијесу изгубиле из вида Дучићеву активност. Филиповић је на Цетињу саопштио Вијету да је издао наређење да се Дучић протјера из Дубровника, гдје је овај већином боравио послје напуштања Црне Горе. За читаво ово вријеме Дучић је стално обавјештавао Гарашанина о догађајима у Црној Гори и Херцеговини. Али он сада није имао могућности, као раније, да директно дјелује на књаза Николау и политику Црне Горе, те се његова активност све мање осјећала у Црној Гори. Његовим одласком у Трст, гдје се настанио послје протјеривања из Дубровника, његове везе са Црном Гором су још више ослабиле.

И поред свег залагања француске дипломатије и неуморног рада Вијетова, као и чињенице да су на Цетињу још у понечему слушали француске савјете, јасно је било да утицај Француске у Црној Гори слаби. Томе је допринијела и кампања која је током

⁷³ Исто, Петковић — Игњатијеву, бр. 296, 27. новембра (9. децембра) 1867, и бр. 300, 3 (15) децембра 1867.

⁷⁴ Види о томе низ докумената и врло опширно код В. Ђорђевића, н. д., стр. 255—276.

⁷⁵ АМАЕ, Т. С. вол. 16, фол. 282—284, Париз, 23. новембра 1867, Министарство спољних послова — Вијету.

⁷⁶ Исто, вол. 16, фол. 317—321, Скадар, 28. децембра 1867, Вијет — Министарству спољних послова.

1867. вођена против књаза. Потпуни неуспјех нове Пламенчеве мисије у Цариграду, до које је дошло против воље Русије, а на упорно инсистирање француског конзула у Скадру, тај је процес само још више убрзао. Година 1868. донијела је потпуну промјену спољнополитичке оријентације Црне Горе. Али та промјена се није извршила сасвим у духу кампање из 1867. године, јер се Црна Гора сада везује директно за Русију, а не за Србију, која послије Гарашаниновог одступања са власти и смрти кнеза Михаила није више играла у руским плановима исту улогу као раније. У таквој ситуацији није више била могућна ни онаква активност Нићифора Дучића и других, која се у односу на књаза Николу и Црну Гору спроводила током 1867. године.

R É S U M É

Dr. Dimo Vujić

LUTTE D'INFLUENCE DE LA RUSSIE ET DE LA FRANCE SUR LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DU MONTÉNÉGRO ET LA CAMPAGNE CONTRE LE PRINCE NICOLAS EN 1867

L'an 1867 fut l'arène d'une lutte acharnée entre l'influence franco-autrichienne et russo-serbe. Les premiers ont désiré que le Monténégro restât tranquille et qu'il ne menaçât l'intégrité turque et ils luttèrent contre le rapprochement entre le Monténégro et la Serbie et, par conséquent, avec la Russie, car ils y voyaient le danger pour la paix dans les Balkans, tandis que les autres ont désiré nouer solidement le Monténégro avec la Serbie. A ce point de vue le consul russe à Dubrovnik, Petković, a été surtout très actif ainsi que l'archimandrite Nićifor Dučić qui recevait des instructions d'engagement par la diplomatie russe et serbe. Un grand succès de la politique russo-serbe fut la conclusion d'un traité secret serbo-monténégrin le 23 septembre 1866. Néanmoins la diplomatie russo-serbe n'avait pas de confiance en prince Nicolas et observèrent avec suspicion chaque démarche ayant trait à sa politique extérieure indépendante. A Cetinje arrive M. Piroćanac, envoyé par Garašanin en qualité de secrétaire auprès du prince, comme une personne qui devait assurer l'influence complète de la Serbie au Monténégro. Une suspicion toute particulière avait suscité l'intention du prince Nicolas d'envoyer une délégation à Constantinople de même que son voyage à Paris vers la fin de juin 1867. Le prince fut l'objet de

violentes attaques aussi bien dans déclarations et lettres que dans deux proclamations qui apparurent en été 1867. Nićifor Dućić a écrit le premier et l'émigration révolutionnaire bulgare fut la seconde. La position du prince devenait fort difficile surtout après la mort du voïvode Mirko. La pression sur lui s'intensifiait et l'on sentait l'affaiblissement de l'influence française et le renforcement de l'influence russe. L'an 1868 signifie un changement complet dans l'orientation de la politique extérieure du Monténégro. Mais ce changement ne fut pas effectué en tout dans l'esprit de la campagne de 1867, car le Monténégro se lie alors directement avec la Russie et non pas avec la Serbie qui, après le désistement du pouvoir de Garašanin et la mort du prince Mihailo, n'a pas joué dans les plans russes le même rôle qu'auparavant.